

POHŘEB DÍTĚTE Z OBDOBÍ ŠŇŮROVÉ KERAMIKY V LÍBEZNICÍCH, OKR. PRAHA-VÝCHOD

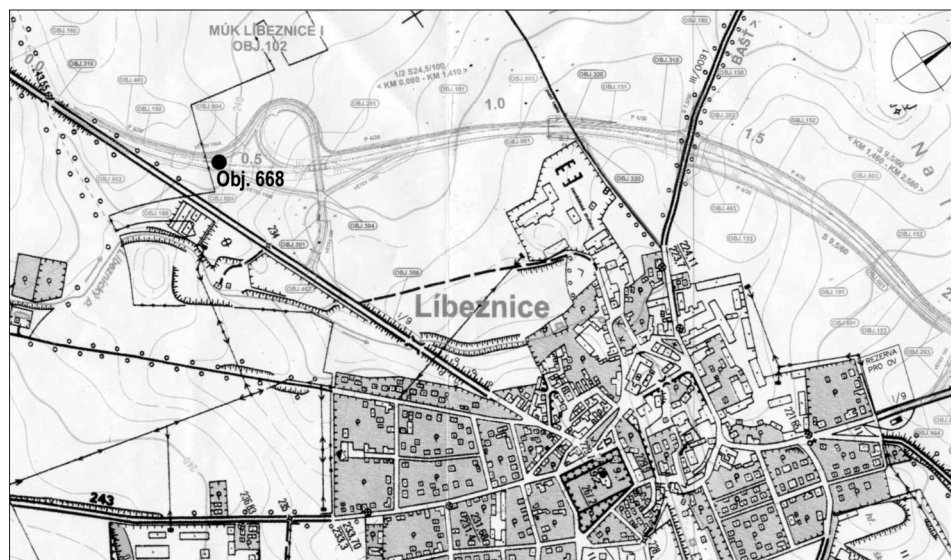
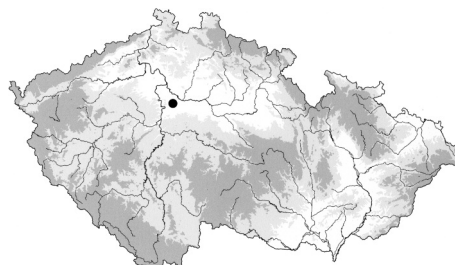
Jan Turek

Hlavním předmětem tohoto sdělení je izolovaný pohřeb dítěte z období šňůrové keramiky v Líbeznicích u Prahy, který byl prozkoumán 27. dubna 2009. Na odkryvu a dokumentaci zde referovaného pohřbu se společně s autorem podíleli P. Beran-Cimbůrková, T. Křišťufová a L. Hájek.

KOMPONENTY PRAVĚKÉHO OSÍDLENÍ ZJIŠTĚNÉ VÝZKUMEM V LÍBEZNICÍCH V LETECH 2008 A 2009

Předstíhový archeologický výzkum na trase silničního obchvatu (celkem 2,4 km) obce Líbeznice započal v listopadu 2008 a byl ukončen v květnu 2009 (Turek 2010a). Výzkum byl veden autorem tohoto příspěvku ve spolupráci s firmou Prospecto. V první etapě skrývek byl západně od intravilánu obce zachycen obytný areál řivnáčské kultury, jehož součástí byly čtyři domy čtvercového půdorysu se zahloubenou podlahou a řadou drobných sloupových jamek podél stěn. Jedna z chat měla podlahu zapuštěnu do hloubky jednoho metru a ve své jihovýchodní části byla porušena nepravidelnou jamou, rovněž náležející řivnáčské kultuře. V okolí těchto staveb bylo odkryto ještě několik dalších zahloubených objektů téhož stáří.

Druhá eneolitická komponenta obytného areálu kultury nálevkovitých pohárů se nacházela asi půl kilometru severně od řivnáčských domů, po obou stranách silnice na Bášť, převážně však severně od ní. Tato komponenta byla zastoupena asi dvěma desítkami sídlištních jam, včetně obilnic s kónickým řezem a plochým dnem, s nálezy (typické salzmündské džbány, sekeromlaty salzmündského typu) datovanými do salzmündské fáze kultury nálevkovitých pohárů. V zásypu

Obr. 1. Průběh obchvatu Líbeznice s vyznačením místa nálezu hrobu č. 6. Nahoře poloha lokality na mapě ČR

dvou sídlištních jam byly u dna odkryty kompletní kostrové pohřby dětí. Tato komponenta byla provázána sloupovými půdorysy nejméně deseti domů, orientovaných dlouhou osou přibližně ve směru východ-západ, o délce do 23 metrů a šířce 6–7 metrů. Vzhledem k nálezům v některých sloupových jamkách, k pozorováním horizontální stratigrafie a k absenci dokladů jiných chronologických komponent v tomto prostoru lze předpokládat, že i tyto stavby spadají s největší pravděpodobností do období nálevkovitých pohárů (Turek 2010b).

Chronologicky následuje zde referovaný dětský pohřeb z období se šňůrovou keramikou. Komponenta zvoncovitých pohárů byla reprezentována dvěma usedlostmi s několika sídlištními objekty a shlukem sloupových jamek (Turek 2010b, 418 a obr. 14). Větší zlomky mazanice v jedné z jam jsou pravděpodobně pozůstatky stěn domu, po jehož konstrukci se dochovala jen kumulace sloupových jamek, která bohužel neumožňuje jednoznačně rekonstruovat půdorys stavby.

Na tyto nálezy navazuje komponenta rozsáhlé exploatační jámy z období únětické kultury (v jižní části obchvatu) a současné pohřební komponenty se čtyřmi kostrovými hroby. Jde však pravděpodobně o 2–3 pohřební komponenty, nebo spíše o ojedinělé pohřební události rozptýlené v rozsáhlém prostoru narušeném trasou silničního obchvatu. Dva hroby byly umístěny blízko sebe v severní části obchvatu, v blízkosti salzmündských sloupových staveb. Mezi těmito hroby a dalšími dvěma izolovanými hroby byla vzdálenost 300 metrů, respektive 1 kilometr. V prostoru obytného areálu nálevkovitých pohárů byl objeven také jeden kostrový pohřeb bez výbavy v natažené poloze nznak, který je snad laténského stáří. Časově tomuto nálezu předchází štítarské nálezy z přeložky kanalizace směrem na Měšice a nejmladší komponenta v trase obchvatu, která byla zastoupena jen halštatskou zemnicí a exploatační jámou. Zcela nedatovaný zůstává pravoúhle lomený příkop na jihozápadním okraji skrývek.

MÍSTO NÁLEZU

Hrob 6 (objekt č. 668) se nacházel jihozápadně od intravilánu obce Líbeznice (obr. 1). Byl ve skryté ploše obchvatu spíše izolovaný. Asi 300 metrů severně se nacházelo rozsáhlé hluboké a členité soujámí, objekt č. 582, s bohatými nálezy únětické keramiky. Asi 300 metrů východně pak byl odkryt rovněž ojedinělý únětický kostrový hrob (objekt č. 383) se dvěma pohřbenými jedinci. 150–200 metrů východně, v místě vyústění jihozápadního nájezdu na silnici směřující do Zdib, se nacházel snad recentní (?) pravoúhlý příkop, jehož datace a funkce nebyly výzkumem objasněny. Jde každopádně o strukturu s hrotitým dnem, jednoznačně hloubenou ručně.

POPIS NÁLEZOVÝCH OKOLNOSTÍ A NÁLEZŮ

Nálezové okolnosti

Obdélná hrobová jáma o rozměrech 163 × 120 cm (obr. 2; fototab. 8:1). Dochované zahloubení dna hrobu od povrchu skrývky bylo jen 20 cm, ale ani kostra, ani keramické milodary nebyly poškozeny strojem při skrývce. Výplň tvořila šedohnědá kyprá hlína, která byla u stěn promíšena hrudkami spraše a křemeny z podloží. Tělo nedospělého jedince (9 let ± 3, podrobněji Beran-Cimbůrková 2011) bylo uloženo na dně, přibližně uprostřed hrobové jámy. Kostra spočívala na pravém boku, hlava orientována k západu. Paže byly v lokti ohnuty přibližně do pravého úhlu, takže obě předloktí směřovala kolmo od těla. Levé předloktí křížilo pravý humerus. Nohy byly středně skrčeny a lýtka silně přitažena. Za zády zemřelého stála dvouuchá amfora (1), nad hlavou, u západní stěny hrobu ležel pohár s hrdlem zdobeným otiskem šňůry (2). 4,5 cm před obličejem pohřbeného byl drobný kamenný opukový mlat (3), uložený na boku, povrtem ve směru východ-západ. 12 cm od holeních kostí byl nalezen pazourkový nástroj (4).

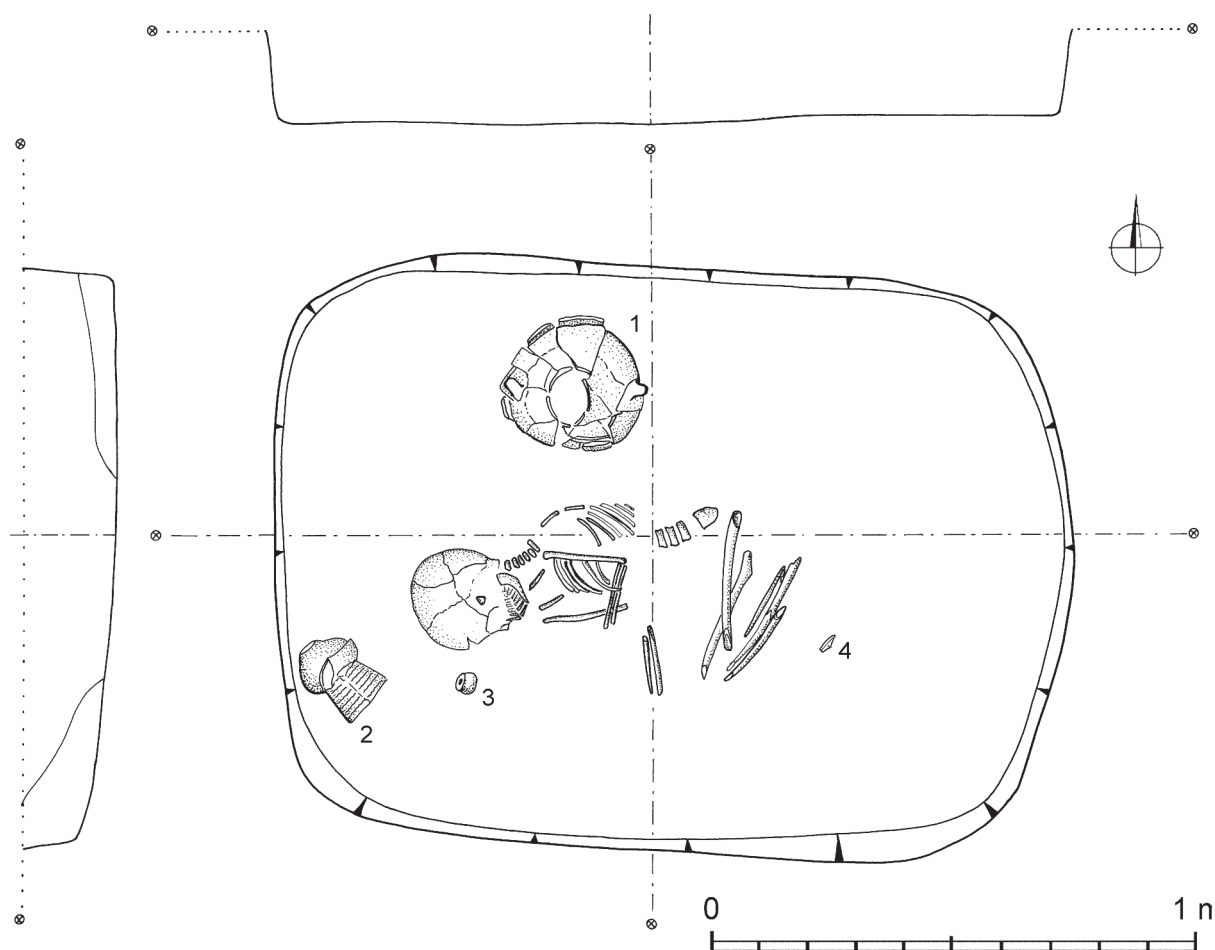
Nálezy

1 – dvouuchá amfora. Povrch hnědočerný, skvrnitý, hladký, místy erodovaný. Na zřetelně zformované podstavě jsou patrné otisky dvou obilných zrn. Výška nádoby činí 243 mm, průměr ústí 114 mm, průměr podstavce 97 mm (obr. 3:1).

2 – pohár s hrdlem zdobeným otiskem šňůry v osmi pásech po dvou liniích kladených zleva do prava. Povrch hnědočervený, skvrnitý, místy erodovaný. Nádoba byla v původním uložení ve velmi nestabilním stavu. Stupeň fragmentarizace hrdla a drolnost keramiky naznačovala nižší kvalitu zpracování a stupně výpalu. Výška nádoby činí 150 mm, průměr ústí se pohybuje od 92 do 100 mm, průměr podstavce 60 mm (obr. 4:2).

3 – opukový kulovitý mlat, mírně asymetricky jednostranně vrtaný. Zbarvení krémově bílé, povrch pokryt sintrem v části, kterou mlat ležel na dně hrobu. Průměr 49 mm, výška 40 mm, průměr provrtu 16 mm (nahore) a 15 mm (dole), váha 166 g (obr. 4:3; 5).

4 – drobný čepelový úštěp s rydlem. Materiál: silicit glacigenních sedimentů (obr. 4:4; za určení děkuji A. Přichystalovi).

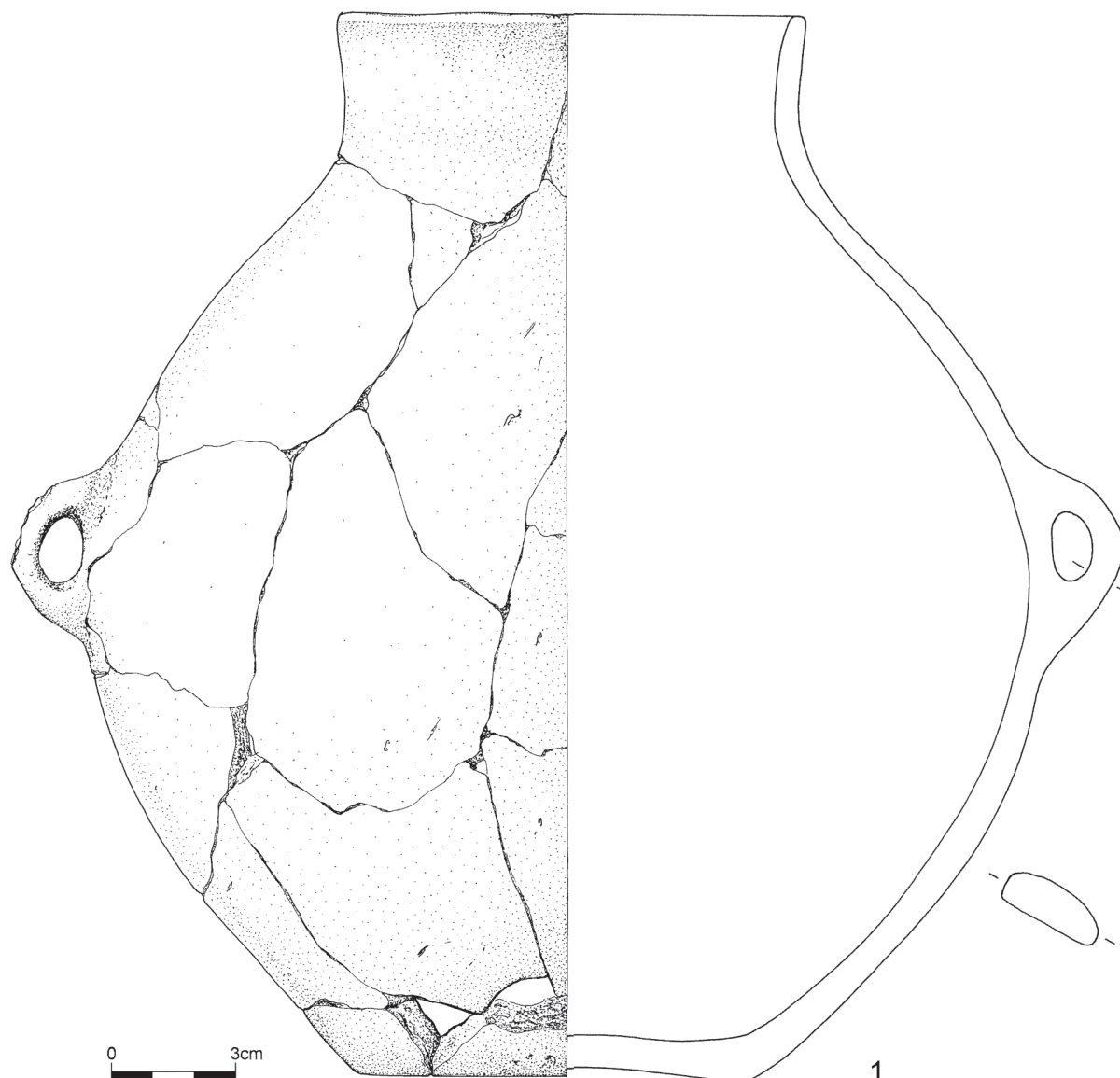
Obr. 2. Líbeznice (okr. Praha-východ), plán hrobu č. 6 (kresba L. Hájek a I. Vajglová)

ANALÝZA A INTERPRETACE NÁLEZŮ A POHŘEBNÍHO RITU

Částečně miniaturizovaná keramická výbava je tvořena amforou a pohárem. V případě poháru (2) jde o jednu z nejčastějších variant pohárů v Čechách, Buchvaldkův typ B5a (Buchvaldek 1986, 86, obr. 45). Amfora odpovídá tvarem nejspíše Buchvaldkovu typu A25g (Buchvaldek 1986, 85, obr. 44). Z Buchvaldkova typologického přehledu lze dále odvodit, že zatímco pohár se svou výškou 150 mm téměř zcela blíží metrickému standardu tohoto typu českých pohárů s mediánem 155 mm, tak amfora je poměrně výrazně miniaturizována s výškou 243 mm oproti mediánu 320 mm.

Kulovitý mlat je svými rozměry (průměr 49 mm, váha 166 g) mírně pod průměrem velikosti tohoto typu artefaktů v Čechách. Buchvaldek a Koutecký (1970, 225, Tab. 3) uvádějí u 13 sledovaných exemplářů průměr od 40 do 67 mm s mediánem 56 mm (ve větším vzorku 24 kusů z Čech bylo rozpětí větší, 40–80 mm, s mediánem 59 mm). Váha vikletických mlatů má interval 120–310 gramů s mediánem 190 g. Zde však není odlišena surovina jednotlivých artefaktů, které tak mají různou specifickou hmotnost. M. Berounská, která zpracovala specializovanou studii o nálezích kulovitých mlatů ve střední Evropě (Berounská 1987), se bohužel metrikou těchto artefaktů vůbec nezabývala. Ze 47 exemplářů s určením suroviny uvádí Berounská (1987, 49–50) 9 vápencových mlatů, 5 pískovcových a 4 opukové. Tedy 26 % všech zkoumaných kulovitých mlatů bylo vyrobeno z měkkých hornin.

U holení zemřelého byl nalezen čepelový ústěp ze silicitu glacienních sedimentů. Toto umístění je charakteristické zvláště pro muže (Kovářová 2005, 60–63). Umístění štípané industrie a kulovitého mlatu je v souladu s polohou a orientací těla a jednoznačně reprezentuje mužskou genderovou kategorii. Jde tedy s největší pravděpodobností o pohřeb chlapce. Zcela analogické dětské pohřby se shodným uložením zemřelého i skladbou pohřební výbavy lze nalézt na pohřebišti ve Vikleticích (infans II–III – hrob 130/1963 a infans III/juvenilis – hrob 13/1964; Buchvaldek – Koutecký 1970).

Obr. 3. Líbeznice (okr. Praha-východ), pohřební výbava hrobu č. 6 (kresba I. Vajglová)

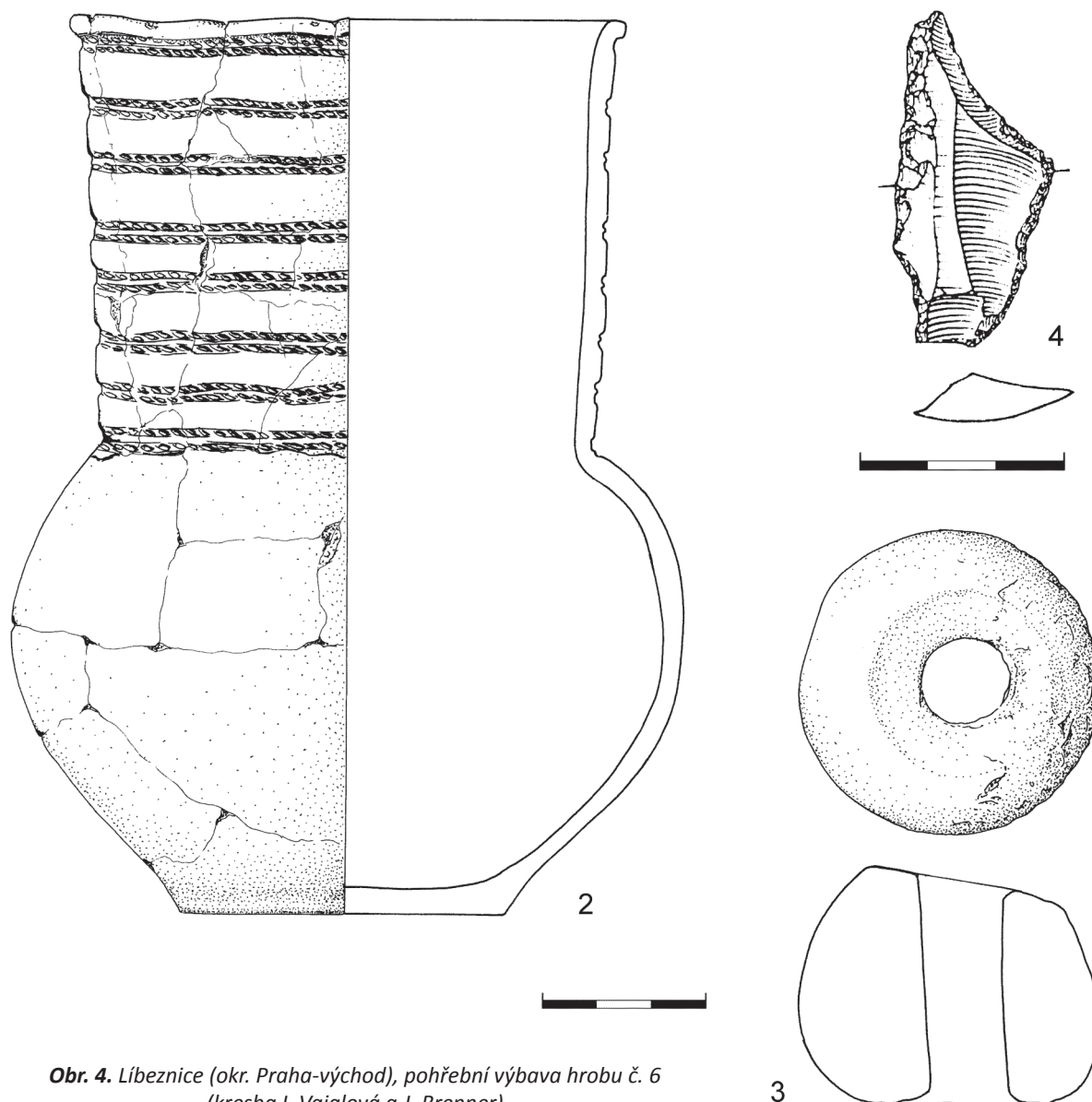
KULOVITÉ MLATY Z MĚKKÝCH HORNIN

Volba kamenných surovin pro výrobu broušených nástrojů a zbraní se v období šňůrové keramiky stala, ve srovnání s obdobím středního eneolitu, velmi heterogenní (Turek – Daněček 1997, 134). Široké spektrum surovin zahrnuje horniny od vysoce kvalitních serpentinitů, porfyritů, amfibolitů a amfibolických břidlic až po měkké vápence, slínovce, prachovce a pískovce. Petrografická analýza 416 kamenných sekeromlatů z moravských šňůrových pohřebišť (Přichystal – Šebela 1992, 33–38, Fig. 1) prokázala, že 24 sekeromlatů, tedy asi 6 % z celkového počtu, bylo vyrobeno z vápenců, slínovců, prachovců a pískovců. Je vcelku logické, že tento typ materiálu nebyl nikdy použit k výrobě kamenných seker, jejichž funkce byla pravděpodobně primárně praktická, tedy bylo jich užíváno jako nástroje.

Na šňůrových pohřebištech i při povrchových sběrech v Čechách byla objeveny také kulovité mlaty zhotovené z opuky, nebo vápence:

Vikletice (okr. Chomutov), opukové kulovité mlaty v hrobech – 104/63, 106/63, 134/63, 58/64, 61/64 (Buchvaldek – Koutecký 1970).

Tušimice (okr. Chomutov), v hrobě objeven kulovitý mlat vyrobený z měkkého vápence (Neustupný 1956).

Obr. 4. Líbeznice (okr. Praha-východ), pohřební výbava hrobu č. 6 (kresba I. Vajglová a J. Brenner)

Tuchoměřice-Kněžívka (okr. Praha-západ), z povrchových sběrů V. Daněčka pochází tři fragmenty opukových kulovitých mlatů: 1. výška 47 mm a šířka 53 mm (Turek – Daněček 1997, obr. 9:7); 2. výška 56 mm a šířka 67 mm (Turek – Daněček 1997, obr. 9:8); 3. výška 53 mm a šířka 59 mm (Turek – Daněček 2001, obr. 1:3).

Makotřasy (okr. Kladno), z povrchových sběrů V. Daněčka pochází navrtaná opuková koule o výšce 50 mm a šířce 62 mm (pravděpodobně polotovar kulovitého mlatu). Byla nalezena na terénním hřbetu u kóty 320, severně od silnice Buštěhrad-Velké Čičovice (Turek – Daněček 1997, obr. 9:10).

V současné době bohužel nemáme dostatek archeologických dokladů, které by mohly objasnit kontext užívání těchto „nefunkčních“ zbraní. Není jasné, zda symbolické zbraně z měkkých hornin byly vyráběny jako funerální náhražky opravdových sekeromlatů, které v konkrétních případech musely zů-

Obr. 5. Líbeznice (okr. Praha-východ), hrob č. 6, opukový kulovitý mlat (foto T. Tesař)

stat ve světě živých, nebo zda odrážely nižší stupeň společenského statusu jejich nositelů. Nepotvrzuje se ani vazba těchto artefaktů na pohřby nedospělých jedinců, jako je tomu v případě pohřbu v Líbeznicích. Pokud ovšem zvážíme jejich převážně symbolickou funkci a užití při válečných rituálech, pak měkká hornina nemusí být funkčně nevhodná a naopak značně usnadňuje zpracování (Turek – Daněček 2001).

POHŘBY DĚTÍ-„BOJOVNÍKŮ“ V OBDOBÍ ŠŇŮROVÉ KERAMIKY

V pohřební symbolice období se šňůrovou keramikou lze spatřovat prvopočátky společenské diferenciaci členů komunity včetně dětí, na které se vztahovala stejná pravidla pohřebního ritu. Některé dětské pohřby byly vybaveny kamennými nástroji nebo zbraněmi, které v souvislosti s jejich věkem (od 6 měsíců do 6 let) měly čistě symbolický význam a představovaly zemřelé děti jako potenciální dědice společenského postavení. Šlo převážně o malé množství pohřbů dětí uložených v mužské poloze. Vzhledem k tomu, že většina ostatních chlapeckých pohřbů takovými artefakty vybavena nebyla, můžeme se domnívat, že pohřby se zbraněmi představují jedince společností preferované. Je zjevné, že děti neměly žádný vliv na složení pohřební výbavy, ta byla komponována dospělými na základě soudobých pohřebních zvyklostí, kulturních norem a především na společenských principech světa dospělých. Děti jsou tedy v pohřebním ritu prezentovány jako dospělí a atributy přidané do hrobů symbolizují jejich potenciální budoucí genderovou a společenskou roli.

Jaká jsou tedy specifika dětských pohřbů? Menší rozměry hrobových jam odpovídají velikosti postavy zemřelých dětí. Některé prvky keramické pohřební výbavy mohou být miniaturizovány, jako tomu bylo třeba u pohřbu v Lumbeho zahradě v Praze na Hradčanech (Březinová – Turek 1999). Miniaturizace může být jen poměrná, tedy v rámci metrického rozpětí určitého typu nádob se dětské milodary pohybují v podprůměrných velikostech, jako třeba právě amfora z hrobu v Líbeznicích. Rozdíly mezi dětskou a dospělou pohřební výbavou lze pozorovat také ve volbě některých specifických typů pohřební keramiky. V dětských hrobech byl například dokumentován zvýšený výskyt mís, což může souviset se specifickou konzumací menších dětí (Turek 1990). T. Kovářová (2005, 60) zase prokázala, že ačkoliv nejsou zjistitelná žádná specifika v metrice štípané industrie u dětských a dospělých pohřbů, existuje rozdíl v četnosti zastoupení těchto artefaktů. Štípaná industrie se vyskytuje ve 49 % hrobů dospělých a jen ve 31 % dětských hrobů. Lze také konstatovat, že na šňůrových pohřebištích se děti objevují až od určitého věku. Téměř všechny nálezy pohřbů dětí mladších dvou let byly pohřbeny s matkou, šlo pravděpodobně o novorozence zemřelé při nebo po porodu a ostatní malé děti byly pohřbívány alternativním způsobem, mimo hlavní pohřebiště komunity (Turek 2000). Můžeme tedy shrnout, že dětské pohřby v období šňůrové keramiky obecně reprezentují stejné společenské principy a kulturní normy jako pohřby dospělých.

LITERATURA

- Beran-Cimbůrková, P. 2011: Antropologický rozbor kosterních pozůstatků z hrobu kultury se šňůrovou keramikou z Líbeznic, *Archeologie ve středních Čechách* 15, 191–193.
- Berounská, M. 1987: Bulavy ve střední Evropě, *Praehistorica* 13, *Varia Archaeologica* 4, 27–61.
- Březinová, H. – Turek, J. 1999: Šňůrové a raně středověké pohřebiště v severním předpolí Pražského hradu – archeologický výzkum v Lumbeho zahradě, *Archeologické rozhledy* 51, 653–687.
- Buchvaldek, M. 1986: Kultura se šňůrovou keramikou ve střední Evropě. I. Skupiny mezi Harzem a Bílými Karpaty. *Praehistorica* 12. Praha.
- Buchvaldek, M. – Koutecký, D. 1970: Vikletice, ein schnurkeramisches Gräberfeld. *Praehistorica* 3. Praha.
- Kovářová, T. 2005: Štípaná industrie kultury se šňůrovou keramikou. In: Neustupný, E. – John, J. (eds.), *Príspevky k archeologii* 2. Plzeň, 21–68.
- Neustupný, E. 1956: Hrob z Tušimic a některé problémy kultury se šňůrovou keramikou, *Památky archeologické* 56, 392–452.
- Přichystal, A. – Šebela, L. 1992: Lithic raw materials used by the people with Corded Ware in Moravia and the adjoining part of Upper Silesia, *Scripta*, Vol. 22 (1992), *Geology*, Brno, 29–39.
- Turek, J. 1990: Pohřební ritus a otázky sociální struktury kultury se šňůrovou keramikou, *Archaeologia Iuvenis* 1, 6–10.

- Turek, J. 2000: Being a Beaker child. The position of children in Late Eneolithic society. In: In memoriam Jan Rulf. Památky archeologické – Supplementum 13. Praha, 422–436.
- Turek, J. 2010a: Pravěké osídlení na trase obchvatu Líbeznice v roce 2009, Archeologické výzkumy v Čechách v roce 2009, Zprávy České archeologické společnosti, Supplement 78, 8–9.
- Turek, J. 2010b: Doklady obytných staveb z období nálevkovitých a zvoncovitých pohárů v Líbeznicích u Prahy, Praehistorica 19, 415–430.
- Turek, J. – Daněček, V. 1997: Nově objevená eneolitická naleziště na Kladensku a Slánsku. Poznámky ke studiu kamenné broušené industrie českého eneolitu, Archeologie ve středních Čechách 1, 127–141.
- Turek, J. – Daněček, V. 2001: Symbolické zbraně z měkkých hornin v období šňůrové keramiky v Čechách. In: Cech, P. – Dobeš, M. (eds.), Sborník Miroslavu Buchvaldkovi. Most, 255–260.

THE CORDED WARE CHILD BURIAL FROM LÍBEZNICE, PRAGUE-EAST DISTRICT

A Corded Ware child burial was excavated during the motorway bypass construction at Líbeznice (District Prague-east) in 2009. The isolated grave contained child inhumation (9 years of age \pm 3 years) in crouched position on right side with head orientated to west. This is typical male position and also the burial assemblage reflects the male gender: amphora (1), beaker (2), mace head made of arenaceous marl (3), pointed flint blade flake (4). The weapons in child grave are rare but such assemblages are probably important evidence of the beginning of social differentiation at the end of Copper Age (Turek 2000).

Several other excavations in Central Europe have revealed that stone tools or weapons accompany some of the children's burials, mainly buried in male position. In the context of children's graves these artefacts had clearly symbolic significance, which may well be anticipating their social roles as adults. In some particular cases, in Bohemian and Moravian CW there is evidence for the burials of very young boys (six months to six years old), accompanied by hammer-axes or mace heads. Such weapon appeared with the burial of a six year old child in grave 130/63 from Vikletice (District Chomutov, see Buchvaldek – Koutecký 1970). Child burials accompanied by objects that may be interpreted as symbols of wealth and social status do not reflect prehistoric reality of the social relations, simply because these children died so young. Because other male child burials do not include any of such symbolic artefacts, it can be assumed that this group of sub-adult male burials may represent socially favoured individuals of some sort. They might have been first-born sons potential heirs of social status and wealth within family or of a whole community. I assume that weapons in graves of sub-adult individuals might suggest the existence of the system of ascribed hereditary wealth. It may be well possible that this is evidence of the initial stages of the development of social differentiation, which carried on within the Bronze Age communities.

Fig. 1. The motorway bypass of Líbeznice with highlighted location of the site with grave No. 6

Fig. 2. Líbeznice (District Prague-east) plan of the grave No. 6

Fig. 3. Líbeznice (District Prague-east), funerary assemblage from grave No. 6

Fig. 4. Líbeznice (District Prague-east), funerary assemblage from grave No. 6

Fig. 5. Líbeznice (District Prague-east), grave No. 6, marl mace head

Photographic plate 8. Líbeznice (District Prague-east). 1 – child burial in grave No. 6; 2 – child funerary assemblage from grave No. 6

(English by J. Turek)